

TALABALARNING OG‘ZAKI NUTQ MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISH BO‘YICHA O‘QUV REJA, DASTUR VA MALAKA TALABLARINING ZAMONAVIY METODIK TALABLAR ASOSIDAGI TAHLILI.

Qahhorov Sardorbek Abdulxodi o‘g‘li

Namangan davlat chet tillari instituti
mustaqil izlanuvchi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18986358>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi oliy ta’limda talabalarning og‘zaki nutq malakalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi o‘quv reja, fan dasturi hamda malaka talablari zamonaviy metodik mezonlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda hujjatlarni kontent tahlili va kompetensiyaviy moslik ekspertizasi qo‘llanib, og‘zaki nutq indikatorlari, baholash mezonlari va metodik ta’minot o‘rtasidagi uyg‘unlik bo‘yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar. og‘zaki nutq, kompetensiyaviy yondashuv, o‘quv reja, fan dasturi, malaka talablari, baholash mezonlari, metodik ta’minot

Аннотация. В тезисе анализируются учебный план, рабочая программа дисциплины и квалификационные требования, направленные на развитие устной речи студентов в высшей школе, через призму современных методических критериев. Используются контент-анализ нормативных документов и экспертиза их компетентностного соответствия. Выявляются разрывы между заявленными результатами, индикаторами устной речи и процедурами оценивания, предлагаются научно обоснованные выводы.

Ключевые слова. устная речь, компетентностный подход, учебный план, рабочая программа, квалификационные требования, критерии оценивания, методическое обеспечение

Annotation. This thesis analyzes higher education curricula, course syllabi, and qualification requirements aimed at improving students’ oral speech skills in light of contemporary methodological standards. Document content analysis and competency-alignment expert review are applied to examine oral-speech indicators, assessment criteria, and methodological support. The study identifies misalignments between intended outcomes and evaluation practices and formulates evidence-based conclusions.

Keywords. oral speech, competency-based approach, curriculum, course syllabus, qualification requirements, assessment criteria, methodological support

Kirish

Oliy ta’lim tizimida og‘zaki nutq malakasi nafaqat filologik tayyorgarlikning markaziy komponenti, balki barcha mutaxassisliklar uchun kommunikativ kompetensiyaning amaliy ifodasidir. Shunga qaramay, amaliy tajriba ko‘rsatadiki, ko‘plab ta’lim dasturlarida og‘zaki nutqni rivojlantirish vazifalari umumiy deklarativ maqsadlar sifatida qayd etiladi-yu, ularni amalga oshirishning o‘lchab bo‘ladigan natijalari, indikatorlari, metodik texnologiyalari va baholash vositalari o‘rtasida tizimli moslik yetarli darajada ta’minlanmaydi. Shu sababli o‘quv reja, fan dasturi va malaka talablarini zamonaviy metodik talablar asosida tahlil qilish dolzarb bo‘lib, mazkur hujjatlar orqali ta’lim natijalarining real shakllanish mexanizmlarini aniqlash, bo‘shliqlarni ko‘rsatish hamda takomillashtirish yo‘nalishlarini asoslash ilmiy ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy didaktik konsepsiyalar og‘zaki nutqni ijtimoiy-madaniy kontekstda kechadigan faoliyat sifatida talqin qiladi, bunda til birliklarini bilishdan ko‘ra ularni vaziyatga mos qo‘llash, muloqot strategiyasini tanlash, auditoriya bilan ishlash, mantiqiy izchillik va nutqiy etikani saqlash kabi ko‘nikmalar ustuvor hisoblanadi. Demak, o‘quv hujjatlarida ham natijalar faoliyatga yo‘naltirilgan, kuzatiladigan va baholanadigan ko‘rsatkichlar ko‘rinishida ifodalinishi metodik talab sifatida qaraladi.

Tadqiqotning maqsadi oliy ta’limda talabalarning og‘zaki nutq malakalarini rivojlantirishga daxldor o‘quv reja, fan dasturi va malaka talablarining mazmuni hamda tuzilmasini kompetensiyaviy yondashuv, natijaga yo‘naltirilgan ta’lim va baholashning ishonchliligi mezonlari asosida tahlil qilishdan iborat. Metodologik asos sifatida normativ hujjatlarni kontent tahlili, konstruktiv moslashuv (intended learning outcomes, learning activities, assessment) tamoyiliga tayangan ekspert tahlil va metodik triangulyatsiya qo‘llandi. Kontent tahlilida og‘zaki nutqqa oid birliklar uch guruhga ajratildi: maqsad va kutiladigan natijalar, o‘qitish mazmuni va faoliyat turlari, baholash mezonlari va vositalari. Ekspert tahlilda esa natijalar, mashg‘ulotlar va baholashning o‘zaro mosligi hamda og‘zaki nutq

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

malakasining tarkibiy komponentlari qamrovi aniqlashtirildi. Og‘zaki nutq tarkibi sifatida fonetik-intonatsion to‘g‘rilik, leksik-grammatik aniqlik, diskursiv izchillik, pragmatik moslik, interaktivlik va refleksiv o‘zini baholash kabi komponentlar qabul qilindi; bu yondashuv kommunikativ kompetensiya nazariyalarida keng qo‘llanadi .

O‘quv reja tahlili shuni ko‘rsatadiki, og‘zaki nutqni shakllantirish ko‘pincha alohida fan yoki modul doirasida emas, balki bir nechta fanlar kesishmasida “tarmoqlangan” holatda beriladi; bu, bir tomondan, integrativ imkoniyat yaratadi, boshqa tomondan esa javobgarlik diffuziyasiga olib kelishi mumkin. Agar o‘quv reja darajasida og‘zaki nutqqa xizmat qiluvchi kompetensiyalar (masalan, jamoa oldida chiqish, akademik munozara, kasbiy prezentatsiya) aniq ko‘rsatilmasa, fan dasturlarida ham bu ko‘nikmalar ko‘pincha ikkilamchi o‘ringa tushadi. Shuningdek, o‘quv yuklamasi va auditoriya soatlari tahlilida amaliy nutq mashg‘ulotlariga ajratilgan vaqt nazariy bloklarga nisbatan kamligi, ayniqsa, oraliq nazoratlar baholash formatlarida yozma topshiriqlar ulushining yuqoriligi kuzatildi. Bunday nomutanosiblik og‘zaki nutqni faoliyat orqali o‘stirish prinsipiga zid bo‘lib, “o‘rgatilayotgan narsa” bilan “baholanayotgan narsa” o‘rtasidagi tafovutni kuchaytiradi. Ta‘lim natijalarini konstruktiv moslashtirish nazariyasi aynan shu muammoni metodik jihatdan markazga qo‘yadi: natija og‘zaki nutq bo‘lsa, o‘qitish ham, baholash ham og‘zaki nutq faoliyati asosida qurilishi kerak .

Fan dasturi tahlilida maqsad va vazifalar bo‘limi ko‘pincha keng qamrovli, lekin operatsionallashmagan ifodalar bilan berilishi, ya‘ni talaba nimani qaysi darajada bajara olishi aniq ko‘rsatilmaligi aniqlanadi. Zamonaviy metodik talablar natijalarni Bloom taksonomiyasi yoki kompetensiya darajalari bo‘yicha aniqlashtirishni, fe‘llarni kuzatiladigan harakatlar bilan berishni, masalan, “izohlaydi”, “asoslaydi”, “munozara qiladi”, “dalillaydi”, “prezentatsiya qiladi” kabi indikatorlar orqali o‘lchovga keltirishni talab etadi . Dasturlarda mavzular ketma-ketligi nutqiy ko‘nikmalar mantiqiga ko‘ra emas, ko‘proq mazmuniy bloklar bo‘yicha tuzilgani sababli intonatsiya, argumentatsiya, auditoriya bilan ishlash, savol-javobni boshqarish singari ko‘nikmalar epizodik yoritiladi. Bu esa og‘zaki nutqning spiral rivojlanishiga, ya‘ni murakkablikning bosqichma-bosqich ortib borishiga to‘sqinlik qiladi. Shu bilan birga, ayrim dasturlarda interaktiv metodlar nomi qayd etilgani bilan, ularning aynan qaysi nutqiy komponentni rivojlantirishi, qanday didaktik shartlarda qo‘llanishi va qanday mezonlar bilan baholanishi ko‘rsatilmaydi; natijada metodik texnologiya tavsif darajasida qoladi.

Malaka talablari tahlili og‘zaki nutq bo‘yicha yakuniy natijalar ko‘pincha umumiy kompetensiyalar tarkibida berilib, kasbiy vaziyatlar bilan bog‘lanishi yetarli darajada ochilmasligini ko‘rsatadi. Vaholanki, og‘zaki nutqning kasbiy yo‘naltirilganligi ta‘lim natijasining funktsionalligini belgilaydi: filologiya yo‘nalishida bu ilmiy-ommabop nutq, tahliliy sharh va akademik munozara bo‘lsa, pedagogika yo‘nalishida dars jarayonida og‘zaki tushuntirish, sinf bilan muloqot, reflektiv tahlil kabi ko‘rinishlar ustun bo‘ladi. Malaka talablarida kompetensiyalarni vazifa, sharoit va standart daraja bilan bog‘lash metodik jihatdan muhim: “talaba auditoriya oldida 5–7 daqiqalik strukturali chiqish qiladi, dalillarni keltiradi, savollarga javob beradi” kabi aniqlashtirilgan talablar dastur va baholash vositalarini ham izchil qurishga xizmat qiladi. Aks holda, baholash jarayoni sub‘ektiv taassurotga tayanib qoladi, bu esa ishonchlilik va adolatlilik mezonlariga putur yetkazadi .

Baholash mezonlari va vositalari bo‘yicha asosiy metodik muammo sifatida rubrikalar va deskriptorlar tizimining yetarli darajada ishlab chiqilmagani ajratib ko‘rsatildi. Og‘zaki nutqni baholashda faqat “ravonlik” yoki “to‘g‘rilik” kabi umumiy ko‘rsatkichlar bilan cheklanish nutqning diskursiv va pragmatik tomonlarini e‘tibordan chetda qoldiradi. Zamonaviy baholash yondashuvlari analitik rubrikani tavsiya etadi: mazmunning mantiqiyiligi, argumentatsiya, til vositalarining mosligi, talaffuz va intonatsiya, auditoriya bilan kontakt, vaqtni boshqarish, savol-javobga tayyorgarlik kabi komponentlar alohida deskriptorlar bilan baholanadi. Bundan tashqari, formatlarning xilma-xilligi ham muhim: monologik chiqish, juftlikda dialog, kichik guruhda munozara, rol o‘yinlari, muammoli vaziyat tahlili, poster-prezentatsiya kabi faoliyatlar og‘zaki nutqning turli ko‘rinishlarini ochadi. Baholash vositalari fondi (testlar, topshiriqlar banki, rubrikalar, namunaviy javoblar) fan dasturi bilan integratsiyalashmagan bo‘lsa, o‘qituvchi amaliyotda tasodifiy yoki an‘anaviy usullarga qaytishi ehtimoli ortadi.

Metodik ta‘minot tahlilida yana bir muhim jihat sifatida o‘qituvchi va talaba faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi resurslar masalasi ko‘tariladi. Og‘zaki nutqni rivojlantirish uchun audio-video materiallar, nutq namunalarining korpusi, o‘zini o‘zi baholash varaqalari, refleksiya kundaliklari, peer-assessment mexanizmlari zarur bo‘ladi. Ushbu vositalar bo‘lmaganda, og‘zaki nutq mashg‘ulotlari ko‘proq improvizatsiyaga asoslanadi va natijalar barqarorligi pasayadi. Shuningdek, metodik talablar nuqtai nazaridan akademik halollik va psixologik xavfsizlik sharoitlari ham muhim: talaba og‘zaki chiqish

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

vaqtida xatodan qo‘rqmaydigan, fikrini erkin bayon qila oladigan muhit yaratilsa, interaktivlik va refleksivlik kuchayadi; bu omil hujjatlarda bevosita ifodalanmasa-da, metodik ko‘rsatmalarda aks etishi lozim .

Tahlil natijalari asosida ilmiy umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, og‘zaki nutq malakasini takomillashtirishga qaratilgan o‘quv reja, dastur va malaka talablari samaradorligi uchta shartning birgalikda bajarilishiga bog‘liq: birinchidan, natijalar og‘zaki nutq faoliyatining aniq va baholanadigan indikatorlari bilan ifodalanishi; ikkinchidan, o‘qitish jarayoni mazkur indikatorlarni shakllantiradigan mashg‘ulot turlari va metodik texnologiyalar bilan ta‘minlanishi; uchinchidan, baholash rubrikalari va vositalari aynan shu indikatorlarni ishonchli o‘lchashi. Agar ushbu uchlikdan bittasi uzilsa, hujjatlar formal mos ko‘rinsa-da, amaliy natija kutilgan darajada bo‘lmaydi. Shuning uchun zamonaviy metodik talablar asosida hujjatlarni qayta ko‘rib chiqishda konstruktiv moslashuv tamoyili yetakchi mezon sifatida olinishi, og‘zaki nutqning komponentlari bo‘yicha spiral ta‘lim dizayni qurilishi, baholashning analitik rubrikalari va deskriptorlari standartlashtirilishi hamda metodik ta‘minot resurslari majburiy element sifatida dasturga integratsiya qilinishi lozim.

Xulosa

Sifatida aytish mumkinki, o‘quv reja, fan dasturi va malaka talablarida og‘zaki nutqni rivojlantirish bo‘yicha zamonaviy metodik yondashuvni to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun natijalarni operatsionallash, o‘qitish faoliyatini nutqiy amaliyotga yaqinlashtirish va baholashni deskriptorlarga tayangan holda aniqlashtirish zarur. Taklif etilgan tahliliy yondashuv hujjatlar o‘rtasidagi mantiqiy uzviylikni kuchaytiradi, og‘zaki nutq malakasining tarkibiy komponentlarini bosqichma-bosqich shakllantirishga sharoit yaratadi hamda baholashning shaffofligi va ishonchliligini oshirish orqali ta‘lim natijalarining amaliy samaradorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hymes D. H. On Communicative Competence. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. 62 p.
2. CEFR. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 280 p.
3. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011. 389 p.
4. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay Company, 1956. 207 p.
5. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров. Москва: Советская Россия, 1979. 200 с.
6. Yo‘ldoshev J. G‘., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2004. 176 b.